

ROLA ORGANIZACJI OBROTU TOWAROWEGO W ZŁAGODZENIU PROBLEMU ZBOŻOWEGO

JAN KAMIŃSKI

1. SKUP ZBOŻA

Racjonalna gospodarka artykułami rolnymi winna zabezpieczać równowagę pomiędzy produkcją a spożyciem, przy czym chodzi tu nie tylko o ilościowe zabezpieczenie tej równowagi, ale również o uwzględnienie takich elementów, jak jakość produkcji i spożycia — wolumen asortymentowy, a także o uwzględnienie miejsca i czasu produkcji i konsumpcji.

Zagadnienie gospodarki zbożowej w ramach tej problematyki wysuwa się na czołowe miejsce. Zboże stanowi bowiem pozycję kluczową zarówno jako jedna z zasadniczych upraw w produkcji rolnej, jako podstawowy artykuł konsumpcyjny ludności oraz jako bardzo istotny czynnik warunkujący — przy aktualnym systemie żywienia zwierząt domowych — tempo wzrostu hodowli oraz ogólnego rozwoju rolnictwa.

Obrót zbożem i jego magazynowanie, przechowywanie i konserwacja oraz transport, a po części i przetwórstwo, stanowią istotne ogniwa w całości problematyki związanej z gospodarką zbożową. W miarę rozwoju stosunków gospodarczych czynności związane z przemieszczaniem ziarna zbóż pomiędzy rejonami produkcji i konsumpcji — rolę pomostu łączącego producenta z konsumentem przejmują coraz szerzej wyspecjalizowane organizacje gospodarcze, zajmujące się obrotem ziarnem towarowym.

W ramach tej problematyki wyodrębniają się zagadnienia skupu zbóż, uszlachetniania ziarna (czyszczenie, sortowanie, suszenie), magazynowania, transportu i przetwórstwa.

Rola aparatu obrotu (realizującego wymienione czynności) w złagodzeniu „problemu zbożowego”, istota którego tkwi w dysproporcjach pomiędzy poziomem produkcji zbóż a zapotrzebowaniem na ziarno, staje się z roku na rok coraz bardziej istotna. Konkretnym tego wyrazem jest wzrost wielkości obrotów dokonywanych zbożem towarowym w ostatnich latach, co ilustruje niżej podane zestawienie:

Tabela 1

Obrót zbożem

Lata	W tys. ton	Lata	W tys. ton
1951	3 050	1957	3 734
1952	3 346	1958	3 677
1953	3 225	1959	4 232
1954	3 373	1960	4 858
1955	3 707	1961	4 576
1956	3 778	1962	4 438

Podstawowymi formami skupu są:

- skup zboża z dostaw obowiązkowych,
- rynkowy skup zboża z gospodarstw indywidualnych,
- skup zboża z państwowych gospodarstw rolnych,
- skup z upraw kontraktowanych.

Ogólny skup czterech podstawowych zbóż w latach 1951—1961 kształtował się następująco:

Tabela 2
w tys. ton

Rok gospodarczy	Ogółem	W tym:	
		PGR*)	w pozost. źród.
1951/1952	2 718,8	365,9	2 352,9
1952/1953	2 841,4	435,6	2 405,8
1953/1954	2 202,1	314,1	1 888,0
1954/1955	2 572,1	406,1	2 166,0
1955/1956	3 063,6	495,8	2 567,8
1956/1957	2 381,1	328,8	2 052,3
1957/1958	2 185,6	366,0	1 819,6
1958/1959	2 201,8	478,9	1 722,9
1959/1960	2 570,1	638,4	1 931,7
1960/1961	2 223,5	611,5	1 612,0
1961/1962	2 369,5	637,6	1 731,9

*) Z państw. gospod. rolnych podległych do 1957 r. Min. PGR, a od 1958 r., Min. Rolnictwa.

Skup ten w porównaniu do zbiorów czterech podstawowych zbóż kształtuje się jak niżej:

Niżej podane zestawienie obrazuje skup zboża z dostaw obowiązkowych ze skupu rynkowego oraz z Państwowych Gospodarstw Rolnych w latach 1955/56 do 1962/63 z jednoczesnym scharakteryzowaniem dynamiki tych form skupu (z pominięciem innych form skupu jak skup z miarek i odsypów, oraz za pracę POM i GOM).

Tabela 3
w tys. ton

Rok gospodarczy	Zbiór	Skup	Wskaźnik 3 : 2 towarowości
1	2	3	4
1951/52	11 001,0	2 178,8	24,7
1952/53	11 710,0	2 841,4	24,3
1953/54	10 026,0	2 202,1	22,0
1954/55	11 004,4	2 572,1	23,4
1955/56	12 663,0	3 063,6	24,2
1956/57	12 069,0	2 381,1	19,7
1957/58	13 524,0	2 185,6	16,2
1958/59	13 530,0	2 201,8	16,3
1959/60	14 123,0	2 570,1	18,2
1960/61	14 265,0	2 223,5	15,6
1961/62	15 427,0	2 369,5	15,4

Tabela 4

Formy skupu w tys. ton

Rok gospodarczy	Dostawy obowiązkowe		Rynkowy skup		PGR*)	
	ilość	wskaźnik (rok 1955/56=100)	ilość	wskaźnik (rok 1955/56=100)	ilość	wskaźnik (rok 1955/56=100)
1955/56	1 955,7	100,0	482,8	100,0	495,8	100,0
1956/57	1 400,5	71,6	547,3	113,4	328,8	66,3
1957/58	1 111,0	56,8	697,5	144,5	366,0	73,8
1958/59	1 104,0	56,4	618,8	128,1	478,9	96,6
1959/60	1 181,1	60,4	750,6	155,5	638,4	128,7
1960/61	1 078,4	55,1	533,5	110,5	611,5	123,3
1961/62	1 227,6	62,8	490,8	101,6	637,6	128,6
1962/63	1 159,9	59,3	253,7	52,5	601,7	121,4

*) Państw. gosp. rolne podległe do roku 1957 b. Min. PGR, a od roku 1958 Min. Rolnictwa.

Jak wynika z przedstawionych zestawień w poszczególnych latach obserwuje się:

- stały wzrost zbiorów czterech podstawowych zbóż,
- spadek wskaźnika zboża towarowego,
- wahania w skupie zboża, przy wzroście skupu zboża z PGR., spadek skupu z dostaw obowiązkowych i skupu rynkowego, pomimo usprawnienia organizacji skupu.

Kształtowanie się cen w skupie zboża w latach 1951 i 1962 przykładowo dla gospodarstw indywidualnych przedstawia się następująco:

Tabela 5

Ceny za 100 kg

Rok	Pszenica	Zyto	Jęczm. brow.	Jęczm. do przetw.	owies do przetw.	Owies paszowy
a) dostawy obowiązkowe:						
1951	103	60	—	60	—	68
1962	210	150	150	130	130	120
b) skup rynkowy:						
1951	116	69	—	69	—	75
1962	330	230	260	230	230	212

Zaznaczyć przy tym należy, że rolnictwo otrzymuje za zboża z dostaw obowiązkowych ceny równe cenom w skupie rynkowym, ponieważ kwoty stanowiące różnicę w stosunku do cen płaconych bezpośrednio indywidualnym rolnikom odprowadzane są na „Fundusz Rozwoju Rolnictwa”, przeznaczony między innymi na finansowanie inwestycji zmierzających do podniesienia produkcji rolnej.

Dalszą formą podnoszenia produkcji rolnej jest kontraktacja płodów rolnych, w ramach której producenci otrzymują poza cenami podstawowymi premie i dopłaty za jakość i terminową dostawę.

Z czterech podstawowych zbóż kontraktuje się jęczmień browarny od 1950 roku oraz pszenicę od 1962 roku.

Kształtowanie się skupu jęczmienia browarnego kontraktowanego w ogólnym skupie tego zboża z gospodarstw indywidualnych ilustruje poniższe zestawienie:

Tabela 6

Skup jęczmienia browarnego

Rok gospodarczy	Ogółem	Z kontrakt.	Wskaźnik (3 : 2)
1	2	3	4
1951/52	246,3	161,1	65,4
1952/53	294,9	205,2	69,6
1953/54	297,6	210,4	70,7
1954/55	291,7	245,7	84,2
1955/56	293,6	244,1	83,1
1956/57	266,9	223,9	83,9
1957/58	241,8	208,3	86,1
1958/59	236,4	201,6	85,3
1959/60	214,9	197,7	92,0
1960/61	303,5	284,1	93,6
1961/62	298,0	286,8	96,2

Na przykładzie wyników kontraktacji jęczmienia browarnego można wnosić, że kontraktacja innych zbóż powinna wpływać na powiększenia

skupu zboża o ile zostaną zachowane prawidłowe proporcje pomiędzy rentownością upraw tych zbóż, a rentownością upraw innych kontraktowanych płodów rolnych. Spadek skupu przy jednoczesnym wzroście produkcji zbóż ma miejsce głównie na skutek zwiększonego zużycia ziarna na paszę w ramach gospodarstw rolnych.

Pozycja „spasanie” stanowi największą pozycję rozchodową w bilansie materiałowym zbóż, przy czym ten rodzaj rozchodów wykazuje największą dynamikę wzrostu pochłaniając cały przyrost produkcji ziarna. Pewien jakkolwiek niewielki spadek zużycia ziarna występuje natomiast w takich pozycjach jak siew i zużycie na tzw. konsumpcyjne „samozapatrzenie” ludności rolniczej.

Skup zbóż wg asortymentów

Wskaźnik wzrostu zbiorów 4-ch zbóż w latach 1951—61 wynosi 40,2%, z tego największy wzrost zbiorów nastąpił w pszenicy 49,9% oraz w owsie 48,4%, dalej w życie 35,9%, a najniższy w jęczmieniu 32,8%.

W skupie natomiast tylko skup jęczmienia charakteryzuje się wskaźnikiem wzrostu wynoszącym za omawiany okres dziesięciolecia 36,7%. Skup żyta w tym czasie spada, co wyraża się stosunkiem 80,8% w latach 1951/61, pszenica również, wskaźnik 88%, a najbardziej owies 63,6%, przy łącznym wskaźniku skupu dla 4 zbóż wynoszącym 87,2%.

O ile w roku 1951 na każde 1000 ton zebranych zbóż przypadało na skup 247 ton, to w roku 1961 na każde 1000 ton zebranego ziarna na skup przypada 154 tony. Przy czym w jęczmieniu na każde 1000 ton zbiorów przypada na skup w r. 1951 — 247 tony, zaś w roku 1961 — 282 tony (wskaźnik skupu wynosi tu 102,9%). W pszenicy na każde 1000 ton zbiorów przypada na skup w 1951 r. — 353 tony, zaś w roku 1961 — 207 ton (wskaźnik 58,7). W życie na każde 1000 ton zbiorów przypadało na skup w r. 1951 — 263 tony, zaś w r. 1961 — 156 ton (wskaźnik 59,5%). W owsie spadek ten jest największy, bo na każde 1000 ton zbiorów w 1951 r. skupiono 86 ton a w 1961 r. — 37 ton, co wyraża się wskaźnikiem 42,9%.

Zgoła odmiennie jednak tendencje te kształtują się w gospodarstwach indywidualnych i w państwowych gospodarstwach rolnych.

O ile bowiem zbiory zbóż z gospodarki chłopskiej wykazują w omawianym dziesięcioleciu wzrost wyrażający się wskaźnikiem 43% (w tym pszenica 52,8%, żyto 39,2%) to skup w tym czasie maleje. Wskaźnik skupu łączny dla 4 zbóż wynosi 74%, z tego pszenica 63,7%, żyto 71,6%, jęczmień zaś 122,8%. Na 1000 ton zebranych zbóż, na skup przypada w gospodarstwach chłopskich w 1951 r. — 236 ton, zaś w 1961 r. — 122 tony, daje to wskaźnik 51,7%.

W państwowych gospodarstwach rolnych natomiast przy wzroście zbiorów w latach 1951—61 wynoszącym 16,3%, wzrost skupu wynosi 64,7%. I tak o ile, na 1000 ton zebranych zbóż w roku 1951 na skup przypadało 340 ton, to w roku 1961 przypada 481 ton, w tym żyta 611 ton, pszenicy 638 ton, jęczmienia 337 ton, owsa 74 tony.

Wskaźnik wzrostu towarowości wynosi więc za lata 1951—61 — 41,6%.

Skup zbóż w województw

Trzy kolejne zestawienia w aneksie (tabela 21—23) przedstawiają ilości skupionych zbóż, jakie przypadają na 100 ton zbiorów w układzie wojewódzkim w poszczególnych latach od 1951—61, w tym z całkowitej gospodarki rolnej, z gospodarstw indywidualnych i państwowych gospodarstw rolnych.

Charakterystyczne są poważne rozpiętości, jakie wskazują wskaźniki skupu w stosunku do zbiorów w poszczególnych województwach i latach.

Na tle przedstawionych materiałów jaskrawo zarysowuje się rola organizacji obrotu zbożem w zakresie skupu nadwyżek towarowych zbóż w jednych rejonach kraju i uzupełnianie zapotrzebowania na ziarno okęgów deficytowych, jak również zadanie niwelowania w czasie różnic wynikających z wahań w poziomie globalnych zbiorów zbóż i dysproporcji jakie w tym zakresie występują w poszczególnych rejonach kraju.

2. JAKOŚĆ SKUPOWANYCH ZBÓŻ

Spośród cech jakościowych ziarna zbóż mających podstawowe znaczenie dla przechowalnictwa i przetwórstwa szczególne znaczenie ma wilgotność.

Tabela 24 aneksu ilustruje wilgotność czterech zbóż jakie w latach 1955—62 dostarczane były do punktów skupu — (dla lat poprzednich brak bliższych danych).

Podana charakterystyka wilgotności zbóż sporządzona została w oparciu o rozeznanie jakościowe dokonywane co roku przez organa Inspekcji Zbożowej.

Z przedstawionych materiałów wynika, że około 65—95% sprzątniętego w ostatnich latach ziarna posiada wilgotność przekraczającą 16%.

Oznacza to potrzebę pilnego dosuszania tego rodzaju ziarna celem ograniczenia zawilgocenia zbóż do granic umożliwiających ich przechowywanie w stanie zdrowym i przy ograniczeniu do minimum strat w czasie magazynowania.

W państwowych gospodarstwach rolnych natomiast przy wzroście zbiorów w latach 1951—61 wynoszącym 16,3%, wzrost skupu wynosi 64,7%. I tak o ile, na 1000 ton zebranych zbóż w roku 1951 na skup przypadało 340 ton, to w roku 1961 przypada 481 ton, w tym żyta 611 ton, pszenicy 638 ton, jęczmienia 337 ton, owsa 74 tony.

Wskaźnik wzrostu towarowości wynosi więc za lata 1951—61 — 41,6%.

Skup zbóż w województw

Trzy kolejne zestawienia w aneksie (tabela 21—23) przedstawiają ilości skupionych zbóż, jakie przypadają na 100 ton zbiorów w układzie wojewódzkim w poszczególnych latach od 1951—61, w tym z całkowitej gospodarki rolnej, z gospodarstw indywidualnych i państwowych gospodarstw rolnych.

Charakterystyczne są poważne rozpiętości, jakie wskazują wskaźniki skupu w stosunku do zbiorów w poszczególnych województwach i latach.

Na tle przedstawionych materiałów jaskrawo zarysowuje się rola organizacji obrotu zbożem w zakresie skupu nadwyżek towarowych zbóż w jednych rejonach kraju i uzupełnianie zapotrzebowania na ziarno okręgów deficytowych, jak również zadanie niwelowania w czasie różnic wynikających z wahań w poziomie globalnych zbiorów zbóż i dysproporcji jakie w tym zakresie występują w poszczególnych rejonach kraju.

2. JAKOŚĆ SKUPOWANYCH ZBÓŻ

Spośród cech jakościowych ziarna zbóż mających podstawowe znaczenie dla przechowalnictwa i przetwórstwa szczególne znaczenie ma wilgotność.

Tabela 24 aneksu ilustruje wilgotność czterech zbóż jakie w latach 1955—62 dostarczane były do punktów skupu — (dla lat poprzednich brak bliższych danych).

Podana charakterystyka wilgotności zbóż sporządzona została w oparciu o rozeznanie jakościowe dokonywane co roku przez organa Inspekcji Zbożowej.

Z przedstawionych materiałów wynika, że około 65—95% sprzątniętego w ostatnich latach ziarna posiada wilgotność przekraczającą 16%.

Oznacza to potrzebę pilnego dosuszania tego rodzaju ziarna celem ograniczenia zawilgocenia zbóż do granic umożliwiających ich przechowywanie w stanie zdrowym i przy ograniczeniu do minimum strat w czasie magazynowania.

W naszych warunkach klimatycznych charakteryzujących się znacznymi ilościami opadów w okresie zniw, oraz wysoką stosunkowo o tej porze roku temperaturą problem dosuszania zbieranego w stanie wilgotnym ziarna nabiera poważnego znaczenia w świetle przeprowadzanych badań nad kształtowaniem się strat w substancji ziarna w zależności od jego jakości i warunków otoczenia.

Jak podaje Dr Kurt Seidel¹⁾ różnice wilgotności i temperatury mają wpływ na ubytek substancji ziarna.

I tak 100 kg ziarna o temperaturze 18°C traci wskutek oddychania w ciągu 10 dni:

Wilgotność ziarna w %	Ubytek ciężaru	
	w gramach	w %
11,0	0,21	0,0002
14,5	0,96	0,001
16,9	83,9	0,08
20,5	244,8	0,24
33,0	1364,0	1,36

Natomiast 100 kg ziarna o wilgotności 14,5% traci na skutek oddychania w ciągu 10 dni:

Temperatura w °C	Ubytek ciężaru	
	w gramach	w %
18	0,96	0,001
30	5,1	0,005
40	13,6	0,013
52	169,8	0,17

Jeżeli przyjąć, że przytoczone rozeznanie jakościowe jest dostatecznie reprezentatywne dla całej ilości zbieranych w kraju zbóż, to przy założeniu, że tylko ca 80% ziarna zbieranego posiada wilgotność powyżej 16% oraz, że ziarno to średnio jest przechowywane w ciągu 100 dni w roku, to straty na skutek nadmiernej wilgotności w wyniku intensywnego oddychania ziarna wynoszą 89 tys. ton (80% od 14 mil. ton = 11,2 mil. — przy ubytku 0,8% w ciągu 100 dni w temperaturze 18°C = 89 tys. ton).

Celem ograniczenia intensywnych procesów oddychania zachodzi potrzeba szybkiego dosuszania zbóż.

Najbardziej skutecznym sposobem jest mechaniczne suszenie ziarna. Ma ono szczególne zastosowanie w obrocie zbożem. Ziarno pochodzące ze skupu o wilgotności przekraczającej 16% winno być dosuszone do 14—14,5% wilgotności, aby przy przechowywaniu zbóż w silosach, lub w magazynach płaskich w wysokich pryzmach uniknąć strat i pogorszenia jego jakości. Park suszarń mechanicznych jakim obecnie dysponują Polskie Zakłady Zbożowe posiada zdolność suszenia 560 tys. ton miesięcznie przy możliwości jednorazowego osuszenia ziarna o 3%.

¹⁾ Seidel Czyżewski Hamer „Jak przechowywać zboże w spichrzach” W. P. Z. — Warszawa 1955 r. str. 16 i 17.

Jest to ilość nie wystarczająca dla bieżącego przesuszania całej wpływającej bezpośrednio po żniwach ilości zbóż mokrych szczególnie jeśli uwzględni się w rachunku potrzebę dwu a czasami i trzykrotnego przesuszenia niektórych partii zbóż w województwach północnych w których wilgotność ziarna często przekracza 20%.

Rozkład wilgotności zbóż w układzie wojewódzkim wskazuje na znaczne dysproporcje w wilgotności zbóż pochodzących ze skupu w województwach północnych w porównaniu do województw południowych.

Szczególnie wysoką wilgotność wskazuje ziarno dostarczone do punktów skupu wiosną (luty, marzec), a pochodzące z omłotów zbóż przetrzymanych w stertach.

Jako przykład może posłużyć przytoczone niżej zestawienie porównawcze zbóż pochodzących z tych samych zbiorów, a dostarczonych jesienią i wiosną następnego roku.

Skup ze zbiorów	Skup w marcu		Wilgotność w %			
			do 15%	15,1—16%	16,1—18%	pow. 18%
1960	wrześniu	1960 r.	0,3	1,9	67,0	30,8
	lutym	1961 r.	1,2	2,9	26,2	69,7
1961	wrześniu	1961 r.	2,6	5,8	51,4	40,2
	lutym	1962 r.	0,6	2,4	43,3	53,7
1962	wrześniu	1962 r.	1,3	10,3	61,3	27,1
	lutym	1963 r.	0,2	4,3	32,1	63,4

Uwagi jakie nasuwają się na tle przytoczonych materiałów, wskazują na potrzebę szybkiego dokonywania omłotów i dostaw zbóż stanowiących nadwyżki towarowe do spichrzów wyposażonych w mechaniczne suszarki, pozwalające na szybkie dosuszanie ziarna. Ponadto zachodzi potrzeba wydatnego zwiększenia liczby suszarń stacjonarnych w elewatorach i magazynach obrotowych, jak też wyposażenie w suszarki mechaniczne i urządzenia do wentylacji zbóż większych magazynów PGR przechowujących ziarno zbóż na własne potrzeby gospodarstw rolnych.

3. ZAPOTRZEBOWANIE NA ZBOŻA

Obok wzrostu zużycia zbóż na paszę w gospodarstwach rolnych wzrasta z roku na rok zapotrzebowanie na zboże konsumpcyjne przeznaczone na rynkowe zaopatrzenie ludności. Jest to rezultatem przyrostu ludności w kraju w ogóle, w tym głównie ludności nierolniczej korzystającej z rynkowego zaopatrzenia w przetwory zbożowe, oraz coraz szerszego korzystania ludności rolniczej (poprzez dokupno) z rynkowego zaopatrzenia w pieczywo oraz niektóre asortymenty kasz i mąki.

Równolegle ze wzrostem zapotrzebowania na ziarno na cele konsumpcyjne wzrasta zapotrzebowanie na zboże paszowe ze strony tej części ludności, która przy rozwiniętej hodowli korzysta z dokupna pasz z puli rynkowej.

Tabela 7

Skup, przemiał młynów handlowych remanenty szczytowe zbóż w latach 1951—1962 w tys. ton

Rok	Skup		Przemiał konsumpcyjny*)		Przemiał handlowy	
	ilość	wskaźnik 1951 = 100	ilość	wskaźnik 1951 = 100	ilość	wskaźnik 1951 = 100
1951	3032,9	100,0	2301,8	100,0	2382,5	100,0
1952	2858,5	94,2	2760,1	119,9	2819,1	118,3
1953	2515,8	83,0	2730,9	118,6	2881,9	121,0
1954	2560,7	84,4	2809,4	122,0	3061,9	128,5
1955	2782,0	91,7	2937,1	127,6	3247,8	136,3
1956	2353,3	77,6	2880,2	125,1	3108,3	130,5
1957	2143,1	70,7	3071,6	133,4	3087,6	129,6
1958	2242,5	73,9	3055,4	132,7	3067,0	128,7
1959	2582,5	85,1	3333,9	144,8	3453,6	145,0
1960	2197,7	72,5	3404,7	147,9	3727,8	156,5
1961	2582,9	85,2	3564,6	154,9	3982,2	167,1
1962	2026,2	66,8	3395,6	147,5	3799,5	159,5

*) Bez przemiału zbóż na śrutę.

Przy spadku skupu w roku 1962 w stosunku do roku 1951 (66,8%) nastąpił wydatny wzrost przemiałów konsumpcyjnych w młynach handlowych (147,5%) w tym samym czasie, a wskaźnik ogólnych przemiałów w młynach handlowych łącznie ze śrutowaniem zbóż wynosi 159,5%.

W rezultacie rosnących dysproporcji pomiędzy produkcją i zapotrzebowaniem na ziarno zbóż w kraju ulegają zwiększeniu w ostatnich latach corocznie dostawy zbóż z importu.

W ilości zbóż importowanych dominującą pozycję stanowi pszenica (1961 rok — 1625 tys. ton, 1962 rok — 1586 tys. ton)¹⁾.

Występuje tu zbieżność dwu zjawisk, a mianowicie wzrostu konsumpcji przetworów pszennych zarówno w mieście jak i na wsi (spożycie pszenicy wzrosło z 1230 tys. ton w 1950 r. do 2840 tys. ton w 1961 r.), oraz łatwość zakupu przez handel zagraniczny pszenicy na światowych rynkach w porównaniu do innych asortymentów zbóż jak np. żyta, którego nadwyżki towarowe na rynkach światowych są znikome, (kilkaset tysięcy ton rocznie).

¹⁾ wg ilości przyjętych przez „PZZ”

W załączonym w aneksie zbiorczym bilansie zbożowym dla lat 1955/56—1961/62 pokazano wzrost spożycia zbóż z 5794 tys. ton w 1955/56 r. do 6488 tys. ton w 1961/62, (co stanowi 112%).

W ramach tych ilości nastąpił wzrost spożycia pszenicy z 2178 tys. ton w 1955/56 r. do 3031.6 tys. ton w 1961/62, oraz spadek spożycia żyta z 3400.7 tys. ton w 1955/56 r. do 3060.2 w 1961/62 r.

Spadek spożycia żyta nastąpił w znacznej mierze na skutek spadku skupu i braku możliwości importu tego rodzaju zboża.

4. WYKORZYSTANIE ZBÓŻ W PRZEMIALE

a) Przemiał handlowy

Zmiany w wyciągach przetworów głównych (konsumpcyjnych) na przestrzeni minionych 10 lat podyktowane były koniecznością dostosowania stopnia wykorzystania surowca do aktualnie kształtującej się sytuacji w zakresie bilansu zbożowego. Trudności w zbilansowaniu potrzeb na pasze w latach 1956—1958 i konieczność dostarczenia większej ilości otręb spowodowały ograniczenie wyciągów przetworów głównych w stosunku do osiągniętych w okresie poprzednim. Rysujące się niedobory zbóż do przemiału w okresie po roku 1958 — zmniejszenie skupu zbóż, perturbacja na odcinku importu zbóż konsumpcyjnych i dostarczanie większych ilości zbóż paszowych z importu spowodowały powrót do pierwotnie osiągniętych wskaźników wykorzystania surowca, a następnie ich zwiększenie.

W poszczególnych zbożach zmiany wyciągów przedstawiały się następująco:

Pszenica

Wyciągi przemiałowe przy przemiale pszenicy w %

	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960	1961	1962
Przeciętny wyciąg mąk	.	.	.	74,2	70,3	61,0	61,3	64,2	68,3	72,8	76,0
Kasza manna	.	.	.	2,5	2,5	1,6	1,5	1,5	1,4	1,5	1,8
Razem	76,7	76,4	76,1	76,7	72,8	62,6	62,8	65,7	69,7	74,3	77,8

Obniżenie wyciągu mąk pszennych w granicach 4% notuje się już od 1956 r. Generalnie natomiast obniżenie wyciągu o ca 14% w porównaniu do 1955 r. nastąpiło w 1957 r. po wprowadzeniu w życie zarządzenia nr 13 Ministra Skupu z dnia 7. I. 1957 r., które jednocześnie obniżyło zawartość popiołu w mąkach pszennych. I tak w głównych typach mąk nastąpiły zmiany:

	1955 r.			1957 r.		
	mąka	kasza	razem	mąka	kasza	razem
Mąka typ 850	73,8	3,2	77,0	65,8	1,2	67,0
Mąka typ 580	64,0	3,0	67,0	54,7	2,0	56,7
poślednia	6,2	—	6,2	—	—	—
razem	70,2	3,0	73,2	54,7	2,0	56,7
Przemiał trójgatunkowy	75,4	1,7	77,1	55,7	1,8	57,5

Obniżenie wyciągów wynikające z w/w zarządzenia obejmowało lata 1957, 1958 i 1959 r. z tym, że w pierwszych dwu latach obowiązywały sztywne wyciągi bez możliwości ich przekroczenia niezależnie od jakości surowca; natomiast w 1959 r. dopuszczono uzyskiwanie wyższych wyciągów w celu lepszego wykorzystania surowca do granic obowiązujących norm popiołowych.

Zarządzenie nr 156 Ministra Przemysłu Spożywczego i Skupu z dnia 20 VI. 1960 r. z mocą od 1. VII 1960 r. przywrócono poprzednie granice popiołowości mąk i równocześnie wyższe wyciągi.

W efekcie w 1960 r. przeciętny wyciąg (jako średnia dwóch półroczy) wzrósł w stosunku do lat 1957—1958 o ca 7% głównie w podstawowych asortymentach mąk: typ 850 o 6%, luksusowa o 6%, trójgatunkowy o 9%.

Dalszy wzrost wskaźnika wykorzystania surowca nastąpił w 1961 r., w którym na mocy uchwały KERM nr 358/61 z 13 września 1961 r. w sprawie oszczędności w zużyciu ziarna do przemiału, począwszy od IV kwartału podwyższono granice popiołowości mąk i automatycznie wyciągi przetworów głównych. Ukształtowanie się wyciągów w 1962 r. w oparciu o powyższą uchwałę w porównaniu do lat ubiegłych w podstawowych asortymentach mąk pszennych przedstawia się następująco: (w %)

	1955	1957	1960	1962
Mąka pszenna typ 850	73,8	65,8	71,6	78,1*)
Kasza manna	3,2	1,2	1,2	1,6
R a z e m	77,0	67,0	72,8	79,7
Mąka pszenna typ 850	64,0	54,7	60,4	72,0
Poślednia	6,2	—	—	—
Kasza manna	3,0	2,0	1,8	2,1
R a z e m	73,2	56,7	62,2	74,1
Trójprzemiał	75,4	55,7	64,9	75,1
Kasza manna	1,7	1,8	1,8	2,2
R a z e m	77,1	57,5	66,7	77,3

*) Średnioważony wyciąg mąki typu 850 (wys. 75,9 + k. m. 1,7 = 77,6).

„ „ „ „ 850A („ 80,8 + k. m. 1,5 = 82,3).

Zwiększenie wskaźników wykorzystania pszenicy w przemiele pozwoliło na znaczne zaoszczędzenie surowca. Biorąc jako wyjściowy rok 1962, w stosunku do warunków lat 1955, 1957, 1960 zaoszczędzono następujące ilości zboża z tytułu (w tys. ton):

	Zwiększenie wyciągu mąk	Obniżenia strat przem.
1955	46,3	22,2
1957	457,6	23,4
1960	213,7	11,8

Wyciągi przemiałowe przy przemiele żyta w %

	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960	1961	1962
Przec. wyciąg	72,1	74,4	72,0	73,1	71,5	71,4	72,5	73,4	73,9	75,5	80,0

Średni wyciąg mąk żytnich na przestrzeni ubiegłych lat do 1961 r. nie wykazywał większych wahań. Dopiero wspomniana uchwała KERM od IV kwartału 1961 r. spowodowała podniesienie wyciągu średnio o ok. 6%. Dało to poważne oszczędności surowcowe. Do wyprodukowania tej samej ilości mąk żytnich w 1962 w warunkach 1960 r. trzeba byłoby zużyć o 100 tys. ton więcej żyta.

Jęczmień i owies

Wyciągi przemiałowe przy przemiele jęczmienia i owsa w %

	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960	1961	1962
Jęczmień											
na kasze	64,5	64,4	65,1	61,0	62,1	63,1	63,8	64,2	62,2	61,2	63,0
Owies											
na płatki	51,8	52,0	54,3	54,0	51,6	50,0	46,9	47,4	45,2	48,0	49,1

Stosunkowo niewielkie wahania w wyciągach kasz jęczmiennych wynikają z różnic jakościowych surowca oraz ze zmian w proporcjach produkcji kaszy łamanej, perłowej i pęczaku.

W odniesieniu do owsa notuje się spadek wyciągu w granicach 2—3% co wiąże się głównie z przejściem na produkcję płatków o wyższej jakości (krajane).

b) Przemiał gospodarczy

W młynarstwie gospodarczym poszczególne gatunki mąk ustalane są sztywnym procentem wyciągu. W poszczególnych okresach wysokość tych wyciągów regulują zarządzenia resortowego ministra.

Żytnie w %						Pszenne w %			
1954			60	82	92,5			72	97,5
1956			60	82	98	50		72	98
1960	50	60	70	80	96		50	72	96
1961	50	60	70	82	96	50	60	72	96

W przemiałach gospodarczych w ostatnich latach następował odwrotny proces niż w przemiałach handlowych. Wprowadzone dodatkowo nowe typy mąk o niskich wyciągach spowodowały zmniejszenie średnich wyciągów. Faktycznie osiągnięte wskaźniki wykorzystania surowca w przemiałach gospodarczych są następujące:

	1958.	1962
żyto	64,2	60,0
pszenica	72,1	62,5

Średnie wskaźniki wyciągów mąk wskazują na to, że w przemiale gospodarczym w przeważającej mierze występuje produkcja mąk o niskich wyciągach wyrażając tendencje zmniejszania się średnich wyciągów.

Jako reasumcję powyższego można podać następujące uwagi:

1. Osiągnięcie w 1962 r. w przemiałach handlowych średnich wyciągów przetworów głównych na bardzo wysokim, dotychczas nie notowanym poziomie:

— w mąkach żytnich 80%

— mąkach pszennych 76% + kasza manna 1,8 = 77,8% przemawia za tym, że dalsze zwiększanie wskaźników wyciągów mąk wydaje się być niecelowe.

Wskazuje na to również napięty bilans paszowy oraz duża niepopularność dalszego pociemniania barwy mąk i pieczywa.

Natomiast celowe byłoby zmniejszenie ilości asortymentów mąk pszennych przy zachowaniu osiągniętego przeciętnego wyciągu. M. in. w miejsce dwu typów mąk pszennych 850 o pop. 0,850% i wyciągu 73,6% oraz 850 A o pop. 1,150% i wyciągu 78,0% wprowadzić jeden typ mąki o popiele 0,950% i wyciągu 76,0%.

wentylacji ziarna. Urządzenia te byłyby wykorzystane do dosuszania zbóż pozostających w gospodarstwach rolnych na własne potrzeby konsumpcyjne, paszowe i siewne.

Zakładając jednak coraz szersze przechodzenie na żywienie inwentarza mieszankami, a w związku z tym i zwiększony skup zbóż konsumpcyjnych głównie koncentrować należałoby nakłady na doinwestowanie w park suszarniany organizacji obrotu zbożem.

3. Poprzez rozbudowę sieci skupowych spichrzów zbożowych w rejonach produkcji zbóż ograniczyć przewozy zbóż w okresie późniejszym, a szczególnie przerzut zboża na długich trasach zmniejszając ubytki naturalne i transportowe.

4. Mając na względzie, że proces przechodzenia ludności na zwiększone spożycie przetworów pszennych kosztem żyta jest zjawiskiem trwałym, oraz wiąże się ze zmianą struktury zatrudnienia ludności należy nasilić działalność instrukcyjno-reklamową i zapewnić warunki ekonomiczne dla dalszego rozszerzenia kontraktacji pszenicy — przemawia za tym również wysokość osiąganych plonów. Plony pszenicy wzrosły w latach 1950—61 z 12,8 q/ha do 19,9 q/ha, podczas gdy w życie wzrost ten wynosi tylko z 12,8 do 17,1 q/ha w tym samym czasie.

5. Utrzymać na dotychczasowym poziomie wyciągi mąk pszennych i żytnich w przemiałach handlowych oraz zwiększyć wyciągi w młynach gospodarczych średnio o ca 10%. Pozwoli to zaoszczędzić ca 100—150 tys. ton zbóż rocznie. Za realizacją tego wniosku przemawia wyższa wartość odżywcza mąk o wysokim wyciągu oraz fakt, że przy zwiększeniu dostaw dla wsi przemysłowych mieszanek paszowych utrzymywanie niskich wyciągów w przemiałach gospodarczych przy założeniu produkcji tzw. „tłustych” otrąb niema uzasadnienia.

6. W szybszym tempie eliminować z produkcji młyny gospodarcze technicznie zacofane, w których straty przemiałowe sięgają do 2%, przechodząc na przemiał handlowy. Przemiał w młynach handlowych przy zastosowaniu racjonalnej technologii przemiału umożliwia lepsze wykorzystanie surowca (uzyskanie wysokich wyciągów mąki) oraz pozwala ograniczyć straty przemiałowe do 0,5—1% maksimum. Oznacza to praktycznie oszczędność na samych tylko stratach przemiałowych ca 30 tys. ton ziarna rocznie.

W sumie przy założeniu równoczesnej realizacji powyższych wniosków szacować można, że osiągnie się zmniejszenie deficytu w ziarnie konsumpcyjnym w granicach ca 250—350 tys. ton zbóż rocznie.